

УДК 614.2.007(477)

*Н.О. Венгрин, О.П. Максименко**

Дубенський медичний коледж

**ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИМИ МЕДИЧНИМИ СПЕЦІАЛІСТАМИ З ВИЩОЮ МЕДИЧНОЮ ОСВІТОЮ

Проаналізовано забезпеченість системи охорони здоров'я України молодшими медичними спеціалістами з вищою медичною освітою, співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та лікарів, чисельність випускників – медсестер та акушерок у динаміці та в порівнянні з Європейським регіоном.

Ключові слова: *система охорони здоров'я, кадрове забезпечення, молодші медичні спеціалісти з вищою медичною освітою, Україна, Європейський регіон.*

Перед системами охорони здоров'я сьогодні стоять нові складні проблеми, зумовлені зміною демографічних характеристик, зростанням хронічних хвороб і станів, пов'язаних зі старінням, недостатнім рівнем фінансування [1, 2]. Накопичений в Європейському регіоні досвід свідчить про те, що для вирішення цих проблем та ефективного функціонування систем охорони здоров'я необхідна достатня кількість професійно підготовлених і досвідчених кадрових ресурсів, правильно розподілених у системах охорони здоров'я [3].

Медичні кадри розглядаються як стратегічний капітал, як одна з найбільш вагомих складових ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я та провідний актив, необхідний для надання медичної допомоги населенню країни. Наявність кадрів та їхня фаховість, матеріально-технічне і технологічне забезпечення трудового процесу, оплата праці та соціальний добробут зумовлюють належний рівень якості та своєчасності медичної допомоги населенню [4].

Водночас у багатьох країнах виявляється кризовий стан кадрів охорони здоров'я, особливо в сільських районах. За матеріалами ВООЗ, до найбільш поширених кадрових

проблем в охороні здоров'я належать: невідповідність між цілями стратегій підготовки кадрів і цілями політики охорони здоров'я, дефіцит, дисбаланс та неоптимальне поєднання професійних навичок; неадекватний розподіл кадрів, підвищена мобільність і міграція працівників охорони здоров'я, незадовільне робоче середовище [3–5].

Медсестри й акушерки складають найбільшу частку працівників охорони здоров'я і є важливою частиною охорони здоров'я, особливо його первинної ланки, відновного лікування, реабілітації та інтегрованого медичного догляду, тобто тих служб, з яких починається і закінчується надання всього циклу медичної допомоги [6]. Слід зазначити, що в більшості країн світу сьогодні відчувається брак медичних сестер, причини цього явища різні і залежать значною мірою від рівня соціально-економічного розвитку цих країн [7, 8].

Метою роботи є характеристика забезпечення системи охорони здоров'я молодшими медичними спеціалістами з вищою медичною освітою.

Матеріал і методи. Методами системного підходу, аналітичним та статистичним оброблено дані Держкомстату України за 1991–2011 рр., дані Європейської бази «Здоров'я

© Н.О. Венгрин, О.П. Максименко, 2013

для всіх» за період 2000–2010 рр. щодо забезпечення системи охорони здоров'я молодшими спеціалістами з вищою медичною освітою, медичними сестрами і акушерками, співвідношення лікарів і молодших медичних спеціалістів з вищою медичною освітою, кількості вищих медичних навчальних закладів I–II рівнів акредитації та кількості студентів.

Результати дослідження. В Україні у 2011 р. чисельність працівників з медичною освітою становила 683 тис. осіб; із них лікарів – 224 тис. осіб (32,8 %), молодших спеціалістів з вищою медичною освітою – 459 тис. осіб (67,2 %) [9]. За роки незалежності спостерігається виражена тенденція до скорочення чисельності медичного персоналу: за період 1991–2011 рр. – на 165 тис. осіб, у тому числі лікарів – на 2,6 % (з 230 тис. до 224 тис.), середнього медичного персоналу – в 1,4 разу (з 618 тис. осіб до 459 тис.) [9]. Частково це пов'язано зі скороченням чисельності населення в Україні (за роки неза-

лежності на 11,9 % з 51,9 млн. осіб у 1991 р. до 45,8 млн. у 2011 р.). В результаті зменшення забезпеченості лікарями на 10 000 населення не відбулося, водночас забезпеченість середнім медичним персоналом населення зменшилася на 15,4 % (зі 119,4 до 101,0 на 10 000 населення), табл. 1. Щорічне зменшення чисельності молодших медичних спеціалістів становило в середньому 7950 осіб. Зниження забезпеченості середнім медичним персоналом зумовлено падінням престижності спеціальності середнього медичного працівника. Ці фахівці йдуть з охорони здоров'я в інші сектори економіки, насамперед через низьку оплату праці та відсутність можливостей для службового росту.

Забезпеченість лікарями в Україні майже не відрізняється від такої у країнах Європейського регіону та ЄС, при цьому забезпеченість медичними сестрами та акушерками істотно (на 17÷26 % у різні роки за 10-річний період з 2000 до 2010 р.) нижча, ніж у регіоні

Таблиця 1. Динаміка забезпеченості медичним персоналом в Україні за період 1991–2011 рр. (абсолютна чисельність та на 10 000 населення)

Рік	Кількість лікарів усіх спеціальностей		Кількість середнього медичного персоналу	
	всього, тис.	на 10 000 населення	всього, тис.	на 10 000 населення
1991	230	44,4	618	119,4
1992	228	43,8	602	115,8
1993	230	44,4	600	115,7
1994	227	44,1	588	114,2
1995	230	45,1	595	116,5
1996	229	45,2	583	115,0
1997	227	45,1	566	112,7
1998	227	45,5	557	111,7
1999	228	46,0	553	111,9
2000	226	46,2	541	110,3
2001	226	46,8	530	110,1
2002	224	46,9	526	110,0
2003	223	47,1	523	110,3
2004	223	47,4	522	110,9
2005	224	47,9	496	106,2
2006	225	48,4	493	106,1
2007	223	48,3	488	105,5
2008	222	48,3	465	101,1
2009	225	49,1	467	102,0
2010	225	49,3	467	102,4
2011	224	49,3	459	101,0

в цілому та країнах Європейського Союзу (табл. 2). чисельності медичних сестер і акушерок було в Україні значно нижче, ніж у країнах Єв-

Таблиця. 2. Порівняльні дані забезпеченості лікарями, медичними сестрами та акушерками (на 100 000 населення) в Україні та в країнах Європейського регіону та ЄС за період 2000–2010 рр.

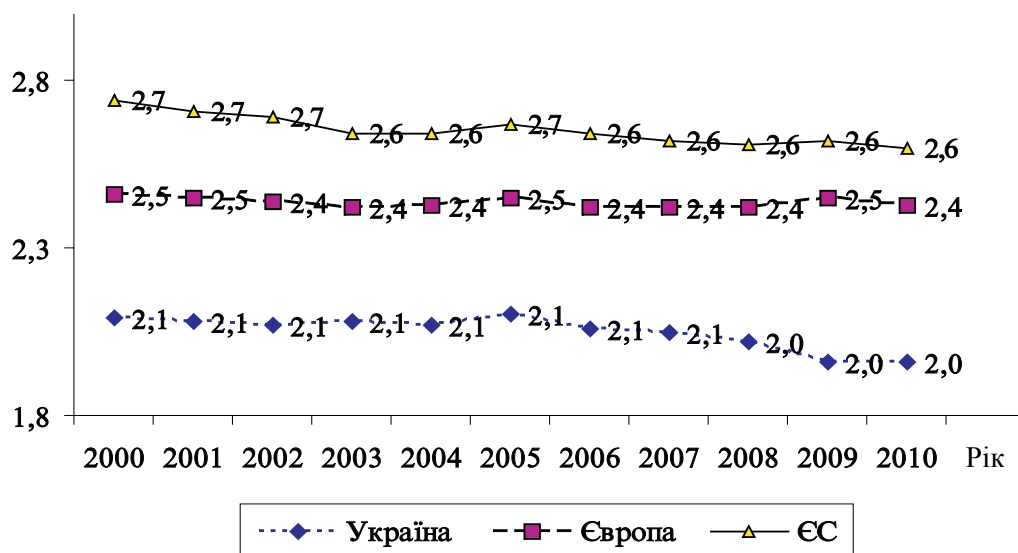
Рік	Україна		Європейський регіон		ЄС	
	лікарі	медичні сестри і акушерки	лікарі	медичні сестри і акушерки	лікарі	медичні сестри і акушерки
2000	300,44	626,83	301,25	741,59	282,69	773,61
2001	300,14	622,90	303,77	742,61	288,21	780,58
2002	301,84	625,39	307,76	750,79	294,68	791,85
2003	300,64	626,57	310,60	752,02	301,53	796,13
2004	301,27	628,28	311,07	754,64	305,02	805,16
2005	301,59	632,92	311,21	760,77	305,24	814,11
2006	308,38	633,82	317,10	768,31	311,97	822,41
2007	308,18	633,11	319,26	773,23	315,64	828,39
2008	312,32	631,82	322,70	782,36	322,67	842,63
2009	349,79	685,27	326,01	797,27	328,58	860,64
2010	349,08	683,76	327,92	798,08	332,68	865,08

Примітка. Проаналізовано дані [10].

Показник співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та чисельності лікарів у цілому по галузі за весь період незалежності України коливався в невеликих межах: від 2,09 у 1991 р. до 1,96 – у 2011-му. Проте співвідношення чисельності лікарів до

ропейського регіону та ЄС (рисунок). Так, у 2010 р. цей показник в Україні становив 1,96, а в країнах Європейського регіону – 2,43, в країнах ЄС – 2,6.

Зниження кількості молодших медичних працівників з вищою медичною освітою фор-

Співвідношення чисельності лікарів та сумарної кількості медичних сестер і акушерок в Україні, Європейському регіоні, ЄС за період 2000–2010 рр. (українські показники прийняті за 1), розраховано за даними [10]

мує дисбаланс у системі надання медичної допомоги, обмежує можливості розвитку таких напрямів сфери охорони здоров'я, як сестринський догляд на дому, патронажна служба, реабілітація, проведення профілактичних заходів [5].

В Україні у 2012/2013 навчальному році підготовку молодших спеціалістів здійснювали 107 вищих медичних навчальних закладів I–II рівнів акредитації, в тому числі: за напрямом «Сестринська справа» – 105, «Лікувальна справа» – 93, «Акушерська справа» – 53 заклади [9]. Останнім часом щорічно ці навчальні заклади випускають 10–16 тис. фахівців за вказаними напрямами підготовки (табл. 3).

ною освітою, стабілізувати кадрову ситуацію з цими фахівцями в Україні не вдається.

Відповідно до міжнародних підходів середні медичні працівники (за офіційною термінологією – молодші спеціалісти з вищою медичною освітою) – це окрема категорія медичних фахівців, які самостійно виконують визначений спектр професійних функцій і працюють у партнерстві з лікарями.

За даними вчених [11], на них може бути покладено від 25 до 70 % (залежно від профілю та спеціалізації) функцій, які сьогодні виконує в Україні лікар-спеціаліст. На жаль, в Україні ще з радянських часів склалася практика, що молодші спеціалісти з вищою медичною освітою зазвичай розглядаються не

Таблиця 3. Кількість молодших спеціалістів з напрямом «Лікувальна справа» та «Акушерська справа», які завершили цикл навчання і здобули освітньо-кваліфікаційний рівень в Україні за 2010/2011–2012/2013 навчальні роки

Напрямок	Навчальний рік		
	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Лікувальна справа	5252	2769	5945
Сестринська справа	7778	4187	8162
Акушерська справа	1665	1529	1775
Інші	1233	1764	2401
Всього	15 928	10 249	18 283

Кількість випускників-медсестер та акушерок на 100 000 населення в Україні суттєво (на 21÷57 % у різні роки за 10-річний період з 2000 до 2010 р.) менше, ніж у країнах Європейського регіону і ЄС (табл. 4). В цілому, незважаючи на істотний приплив випускників – молодших спеціалістів з вищою медич-

як самостійні спеціалісти, а як помічники лікаря, які виконують його призначення і вкрай рідко приймають самостійні рішення щодо догляду за хворими. Згідно з довідником кваліфікаційних характеристик лише фельдшери можуть працювати самостійно, а акушерки та медичні сестри-анестезисти – само-

Таблиця 4. Кількість випускників-медсестер та акушерок на 100 000 населення в Україні і в Європейському регіоні за 2000–2011 роки

Рік	Україна	Європейський регіон	ЄС
2000	23,63	33,32	28,68
2001	25,00	33,25	29,13
2002	27,07	32,97	29,51
2003	27,81	33,95	29,59
2004	27,73	33,98	31,12
2005	28,26	35,05	30,81
2006	28,61	36,23	32,62
2007	29,23	35,65	32,03
2010	26,26	37,11	34,88
2011	23,58	Немає даних	Немає даних

стійно або під керівництвом лікаря, інші спеціалісти можуть здійснювати свою діяльність лише під керівництвом лікаря [12]. Частка практикуючих (таких, що контактують з пацієнтами) молодших спеціалістів з вищою освітою, які можуть та працюють самостійно у практичній охороні здоров'я, на кінець 2011 р. становить близько 16 %: фельдшерів – 10,3 %, акушерок – 5,9 %. При цьому частка медичних сестер дорівнює 83,8 %. З 1998 року в Україні розпочалася підготовка медичних сестер – бакалаврів за адаптованими європейськими стандартами, однак поки що і обсяг підготовки таких спеціалістів, і їх використання в практичній охороні здоров'я обмежені.

Для підвищення ефективності використання кадрового потенціалу галузі та поліпшення якості медичного обслуговування передбачається переглянути перелік завдань та функцій, що покладаються на медсестринський персонал, з відповідним доопрацюванням їх кваліфікаційних характеристик. Реалізація такої політики вимагає і внесення змін до підготовки молодших спеціалістів з вищою освітою. Для цих цілей доцільно оцінити відповідність сучасним вимогам професійної підготовки тих категорій молодшого медич-

ного персоналу, які сьогодні працюють самостійно – передусім фельдшерів та акушерок.

Висновки

1. В Україні спостерігається виражена тенденція до скорочення чисельності медичного персоналу: за період 1991–2011 рр. – на 165 тис. осіб, переважно за рахунок середнього медичного персоналу – в 1,4 разу (з 618 тис. осіб до 459 тис.). Забезпеченість населення середнім медичним персоналом зменшилася на 15,4 % (зі 119,4 до 101,0 на 10 000 населення).

2. Показник співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та чисельності лікарів у цілому по галузі за 20-річний період незалежності України коливався в невеликих межах: від 2,09 в 1991 р. до 1,96 у 2011-му. Проте співвідношення чисельності лікарів до чисельності медичних сестер і акушерок в Україні значно нижче, ніж у країнах Європейського регіону та ЄС.

3. Кількість випускників – медсестер та акушерок на 100 000 населення в Україні за 10-річний період з 2000 до 2010 р. коливалась від 23,58 до 29,23 і була суттєво (на 21÷57 % у різні роки) меншою порівняно з показниками у країнах Європейського регіону і ЄС.

Список літератури

1. Здоровье – 21: Основы политики и достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ. – Копенгаген : ЕРБ ВОЗ, 1999. – 310 с.
2. Здоровье–2020: Основы Европейской политики в поддержку действий всего государства и общества в интересах здоровья и благополучия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/171435/RC62wd09-Rus.pdf.
3. Доклад о состоянии здравоохранения в мире. Совместная работа на благо здоровья. Краткое изложение политики. – Женева : ВОЗ, 2006. – 29 с.
4. Dubois C.-A. Human resources for health in Europe [Электронный ресурс] / C.-A. Dubois, M. McKee, E. Nolte. – European Observatory on Health Systems and Policies Series, 2006. – Режим доступа : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/98403/E87923.pdf.
5. Авраменко Т. П. Кадрова політика у реформуванні сфери охорони здоров'я : аналіт. доповідь / Т. П. Авраменко. – К. : НІСД, 2012. – 35 с.
6. Büscher A. Nurses and midwives: a force for health. Survey on the situation of nursing and midwifery in the Member States of the European Region of the World Health Organization [Электронный ресурс] / A. Büscher, B. Sivertsen, J. White // WHO. Regional Office for Europe, Copenhagen, 2009. – 91 p. – Режим доступа : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/114157/E93980.pdf.
7. Buchan J. Global nursing shortages / J. Buchan // Brit. Med. J. – 2002. – V. 324. – P. 751–752.
8. Олійник О. В. Причини браку медичних сестер у різних країнах світу / О. В. Олійник // Медсестринство. – 2006. – № 1. – С. 59–62.

9. Держкомстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
10. European health for all database (HFA-DB) World Health Organization Regional Office for Europe Updated: January 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.euro.who.int/hfad/>.
11. *Фигейрас Ж.* Реформа больниц в новой Европе / Фигейрас Ж., Макки М., Моссиалос Е. ; пер. с англ. – М. : Весь мир, 2002. – 320 с.
12. Наказ МОЗ України від 29.03.02 № 117 (v 0117282-02), погоджений з Міністерством праці та соціальної політики України «Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78. Охорона здоров'я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=va117282-02>.

Н.А. Венгрин, О.П. Максименко

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ МЛАДШИМИ МЕДИЦИНСКИМИ СПЕЦИАЛИСТАМИ С ВЫСШИМ МЕДИЦИНСКИМ ОБРАЗОВАНИЕМ

Проанализированы обеспеченность системы здравоохранения Украины младшими медицинскими специалистами с высшим медицинским образованием, соотношение численности среднего медицинского персонала и врачей, численность выпускников – медсестер и акушерок в динамике и по сравнению с Европейским регионом.

Ключевые слова: *система здравоохранения, кадровое обеспечение, младшие медицинские специалисты с высшим медицинским образованием, Украина, Европейский регион.*

Н.А. Venhryn, O.P. Maksymenko

CHARACTER OF PUBLIC HEALTH SYSTEM PROVISION BY JUNIOR MEDICAL SPECIALISTS WITH HIGHER MEDICAL EDUCATION

The public health provision of Ukraine by junior medical specialists with higher medical education, the ratio of the number of nursing staff and physicians, the number of graduate nurses and midwives in dynamics and comparison with the European region are analysed.

Key words: *public health system, staffing, nursing specialists with higher medical education, Ukraine, European region.*